

ПОСЛАНИЯ И ПАМЕТ В ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ДЕЦА

РЕЦЕНЗИЯ ВЪРХУ КНИГАТА НА ПРОФ. СВЕТЛАНА СТОЙЧЕВА
„ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ДЕЦА – ПРОМЕНИ В ЗАВЕЩАНОТО“¹

Димитринка Дамянова

Формирането на отношение към литературата започва от най-ранна детска възраст – първо, чрез слушане, а след това, и чрез четене на детски творби. Именно това задава спецификата на литературата – освен естетическата си стойност, тя има и практически цели: да постави пред малкия слушател/читател основни морални категории и проблеми, да възпитава, поучава, забавлява.

В сборника „Литературата за деца – промени в завещаното“ проф. Светлана Стойчева събира част от изследванията си върху българската детска литература, като обхваща периода от 20-те до 90-те години на ХХ в. В книгата са поместени и любопитни статии, посветени на съвременния млад читател, на тийнейджърската фентъзи литература като субкултура, на състоянието на съвременния български роман за деца и неговата (не)възможност да се съизмерва с преводния роман. Статиите са писани в различни периоди, като събирането им на едно място цели да улесни изучаването на периода и да постави, макар и индиректно, въпросите: Какви са посланията на българската детска литература в различните периоди от развитието ѝ? Достигнали ли са до днес и ако да, то съвременният детски читател има ли сетива за тях?

Текстовете разглеждат творчеството на христоматийни автори като Ангел Каралийчев, Дора Габе, Асен Разцветников, Емилиян Станев, Йордан Радичков, които са известни предимно като писатели за деца, но има и статии върху творчеството за деца на Станислав Стратиев, Николай Райнов и Георги Марковски, познати повече с творбите си за възрастни. С оглед на по-лесната систематизация на поместените в сборника статии, текстовете могат да се разпределят в три групи, проследяващи хронологичното развитие на детската литература в България, и една – четвъртата група статии, разглеждащи не отделни автори, а теми, пряко обвързани с взаимодействието читател–литература. В тези статии

¹ Стойчева, С. Литературата за деца – промени в завещаното. София: ИК „СОНМ“, 2014.

се разглежда фентъзи литературата, възможността психологическият анализ на вълшебната приказка да е адекватен на съвременното дете, както и нашумелият въпрос за езиковите табути в литературата за деца.

Първата група текстове са посветени на тенденциите и развитието на детската ни литература в периода между 20-те и края на 40-те години на XX в., като акцентът е върху творчеството на Ангел Каралийчев, Дора Габе, Асен Разцветников, Николай Райнов и Емилиян Станев. Ако за литературата на този период може да се изведе обща естетическа доминанта, то това е търсенето на духовна алтернатива, която да запълни липсата на ценности след края на Първата световна война. Професор Стойчева посвещава статия на всеки един от изброените автори и по този начин обрисова картината на детския приказен свят в тези почти три десетилетия. Чрез представянето на христоматийни и на не толкова известни творби (като сборниците с разкази за деца на Дора Габе), авторката поставя и се опитва да отговори на въпроса: Актуални ли са посланията на тези текстове днес?

Както Светлана Стойчева споменава в предговора към сборника, в определени моменти от развитието на една литература може да се говори за смяна на литературния репертоар. В България такъв момент е времето между края на 40-те и края на 50-те години на XX в., когато наред с политическите промени се налагат и промени в областта на културата и в частност, на литературата. Трите обзорни и изключително любопитни статии: „Пролог към „Малък каноничен речник“ на българската литература за деца през преходния период на социализма (50-те години на XX в.)“, „Разгръщане на „Малкия каноничен речник“ на литературата за деца от края на 40-те и 50-те години на XX в.“ и „Жените демиурзи на социалистическия детски свят“, разглеждат подмяната на детския литературен репертоар с цел изграждането на ново (социалистическо) общество, чиито основи трябва да се полагат още от най-ранна възраст. В периоди на политически и културни преходи литературата „забравя“ естетическите си функции и се превръща в „инструмент“ на властващата идеология. Осъзнаването на литературата, и в частност, на детската, като „инструмент“ и „впрягането“ ѝ в полза на промяната, е характерно и за епохата на Възраждането, както отбелязва професор Стойчева. В десетилетието между 40-те и 50-те години на века в детската литература навлизат нови теми и образи, които трябва да изградят новото детско съзнание. Авторката привежда откъси от христоматийните стихотворения на „Речника“, извеждайки няколко от водещите теми и образи, които са изграждали поетическия детски свят не само в посоченото десетилетие, но и

няколко поколения напред са съпътствали израстването с тази образна система и нейния патос. Образите на Партията-слънце, Партията-майка, на Вождовете – Сталин, Ленин, Димитров, Червенков; възпяването на Партията, на социалистическия (кървав/радостен) труд, голяма част от социалистическото съдържание на детската литература от периода е подложено на внимателен анализ в посочените текстове.

В статиите се обръща внимание на „новонагласените гусли“ на творци като Никола Фурнаджиев, Елисавета Багряна, Ангел Каралийчев, Ран Босилек, които преди 1944 г. са утвърдили имената си с високохудожествени образци, а през 50-те години започват сякаш отначало, не само с нови теми и мотиви, но и с нов художествен стил. Сред творците, изграждащи новото съдържание на детската литература, са Цветан Ангелов, Христо Радевски, Елисавета Багряна, Дора Габе, Асен Босев, Атанас Душков, Николалй Соколов, Калина Малина, Веса Паспалеева, Леда Милева и ред други.

В статията „Жените демиурзи на социалистическия детски свят“ Светлана Стойчева подробно се спира на творчеството на Леда Милева, Калина Малина, Веса Паспалеева и Елисавета Багряна, като подчертава, че те не само усвояват всички символи на социалистическата пропаганда, но и запазват част от художествения образ на детския свят, изграден между двете световни войни.

Условно обособената трета група статии е посветена на творчеството на Борис Априлов, Йордан Радичков, Станислав Стратиев, Георги Марковски и Валери Петров. Писатели, в чието творчество може да се говори за маскиране на отношението им към социалната действителност. Професор Стойчева отбелязва, че авторите след 60-те практикуват „езоповския“ език на приказката, а критиката се съгласява да чете текстовете им с „детски“ поглед.

В четвъртата група статии авторката прави обзор на съвременното състояние на литературата за деца в световен мащаб, като представя и съвременните теории по темата. Тя не пропуска да отбележи, че липсата на роден контекст на съвременната българска детска сцена се дължи на световния стремеж към глобализация.

В статията „За тийнейджърската фентъзи литература като субкултура (или въпреки репликата на един тийнейджър: „Има ли значение какво мислят някакви отегчени интелектуалци за това, какво четеш“)" литературата се разглежда като част от т.нар. субкултура на съвременния юноша. Обръща се внимание на нашумелия термин „фентъзи“ и на неговата връзка със съзряването на подрастващите и желанието им по-бързо да опознаят света и себе си. В статиите „Съвременният

български роман за деца в сянката на преводния роман“ и „Детският читател днес срещу детския писател“ Стойчева отбелязва обвързаността на съвременния детски роман със световните тенденции и неговата невъзможност да се конкурира с преводния роман, като подробно разглежда въпроса за обвързаността на естетическата и пазарната стойност на модерната детска литература, както и много важната роля на издателя, която от известно време сякаш пренарежда веригата автор–текст–читател. В книгата са разгледани и актуалните въпроси за т.нар. масова литература и за ролята, която има тя при изграждането на младия читател.

Светлана Стойчева прави преглед на преводната детска и юношеска периодика, отчитайки силните и слабите ѝ страни, като отделя специално внимание на въпроса за почти отсъстващата от литературния живот българска периодика за деца, която би трябвало да бъде поле за изяви и коментари на вълнуващите се от проблемите на детската литература.

В интересната статия „Идеи за преподаване на вълшебната приказка с оглед на психоанализата“ проф. Стойчева се обръща към въпроса за свръхинтерпретацията и обезличаването на приказката, които се налагат в българското училище. Отчитайки засиления интерес към психоанализата в последните години, авторката обосновава предлага идеи за това как може психоаналитично да се подходи към интерпретацията на приказката в училище, за да може нейната екзистенциална проблематика да се съотнесе към битието на съвременните подрастващи.

Сборникът на професор Светлана Стойчева „Литературата за деца – промени в завещаното“ проследява константното и променливото в литературата за деца, преминавайки през различни периоди, автори и произведения. Разглеждането на каноничните текстове на българската детска литература ни потапя в техния приказен свят, за да ни припомни заветите им и да ни накара да се замислим колко и кои от тях могат да изградят непреходната ценностна система на поколенията.